

İŞ KAZALARI: TANIM, NEDEN VE ÖNLEMLER BELÇİKA'DA TÜRK İŞÇİLERİ VE DURUMLARI

Altay MANÇO (*)

ÖZET

Bu kısa yazıda "iş kazası" kavramına işlevsel bir tanım getirilerek, örnek olarak ele alınan Belçika iş pazarının durumu incelenmiştir. İnşaat sektörünün ve Belçika'ya yerleşmiş göçmen Türk işçilerinin özel konumu kısaca özetlenmiştir. Kazaların tutarına değinilerek, kimi yeni gelişmeler ve önlem önerileri tanıtılmıştır.

Belçika'da ve tüm A.E.T. Ülkelerinde 1992,"Avrupa İşyeri Güvenlik Yılı" olarak belirlenmiş; medyalar ve sorumlu kurumlar aracılığıyla bu sosyo-ekonomik sorunun üzerine gidilmiştir.

Kaza kavramı, genel anlamda kasıt söz konusu olmaksızın meydana gelen ve sonucu arzu edilmeyen bir olayı belirtir. İş kazası iki açıdan incelenir: Bu tanımlardan biri teknik, diğeri hukuksaldır. Teknik açıdan iş kazası , önceden planlanmamış, bilinmeyen ve kontrol altına alınamamış, çevresinde sakıncalar yaratabilecek olaylardır. Güvenlik açısından kimi zaman olayın çevresindeki canlı veya cansızlara zarar getirmesi söz konusudur. Kişilere veya eşyaya zarar verdiğini gibi, işletmedeki faaliyetlerin durmasına veya kesintiye uğramasına neden , olaylar zincirinde beklenmedik ve hatalı davranış veya teknik bir arıza ile ortaya çıkan, dıştan ve ani bir etkiyle meydana gelen bir unsurdur.

Belçika iş güvenliği mevzuatı oldukça "geniş " ve "gelişmiş" olarak kabul edilir. Kaza kapsamına giren olaylar çok çeşitlidir: örneğin, iş yerine giderken veya dönerken geçirilebilecek tüm kazalarda iş kazası tanımına girmektedir. Aynı durum meslek hastalıkları konusunda daha da açıkça gözlenmektedir ve zarara uğrayan kimselere tanınan kanunsal haklar kimi ülkelere nispeten oldukça geniştir.

(*) Arş.Gör. Chercheur ÀL'Université De Liege, Psycho-Sociologue.

Belçika yönetmelikleri, Uluslararası Çalışma Organizasyonu (I.L.O.) ve Dünya Sağlık Örgütünün (W.H.O.) tavsiyelerine uyularak hazırlanmış ve çoğu kez A.E.T. genelinde bir hayli gelişmiş sayılan kurallardır. Örneğin, W.H.O. sağlığı şöyle tanımlar: "sağlık, yalnız hastalık ve sakatlığın olmaması değil, fiziksel ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir." Ancak, son yıllara kadar işçi sağlığında genel amaç, iş kazası ve meslek hastalığı geçirmemek, çalışırken yorgunluktan korunmak, erken ihtiyarlanmamak olarak belirlenmişti. Bugün, Belçika gibi kimi sanayileşmiş ülkelerde bu amaç W.H.O. tavsiyeleri doğrultusunda, çok daha ilerilere götürülmüş ve "yüksek nitelikte yaşam" denilen bir hayat düzeyi sağlamaya kadar uzatılmıştır. Hükümetten işverene, halk sağlığı birimlerindən işçilere kadar, hak ve sorumluluklar belirlenmiş, ve halen var olan çeşitli problem odaklarına karşın, yaptırımını sağlayacak kimi olanaklar sağlanmıştır.

Genel anlamda yapılması gereken güvenlik çalışmalarının ana amacını çalışanları korumak oluşturur. Çalışanları iş yerinin olumsuz etkilerinden ve doğabilecek hastalıklardan koruyarak, rahat ve güvenli bir ortamda çalışmalarını, ruh ve beden bütünlüklerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca işletmelerde iş güvenliğinin sağlanması verimliliği artırır, bu da ekonomik açıdan önemlidir.

İŞ PAZARINDA DURUM

Belçika'da sigortalı işçi sayısı 1.465.552'dir (1987) ve sigortasız çalışanların sayısı son yıllarda artmasına rağmen marjinal kalır. Üstelik bu kişilerin büyük bir çoğunluğu hiç olmazsa işlerinin bir bölümünde çalışma sigortasından istifade ederler(yarı veya çeyrek zaman çalışıyor gösterilip, vergisiz tam zaman çalışanlar gibi); kaldı ki bütün Belçikalılar zorunlu olarak bir sağlık sigortasına kayıtlıdır. Bu önlemlerin hiç birinden faydalanamayan işçilerse genellikle eski Doğu blokundan gelen kaçak işçilerdir, son yıllarda artan sayılarının 100.000 civarında olduğu tahmin edilir.

Belçika'da emek veren sigortalı işçilerin %12'si yabancı uyrukludur; bunların arasında 12.000 kadar Türk işçisi de bulunmaktadır. Belçika iş pazarındaki Türklerin %80'i aşkın bir bölümünün işçi statüsündedir ve bir önemli bir bölümü inşaat sektöründe çalışmaktadır. Tüm iş pazarında kadınların payının %35'ten fazla olmasına karşın, işçi kategorisindekilerin dörtte üçü erkektir ve zaten iş kazalarının ezici bir çoğunluğunda erkek işçilere rastlanmaktadır. Türklerde

aktif kadınların oranı beşte birdir.

1987 yılı boyunca Belçika'da 212.256 iş kazası izlenmiştir. Bu sayı 1980'ler bazı ortalamalarına göre 75.000 ünite daha azdır. Bunların bir kısmı yaralanmasız atlatılırken (%6), 204 ölüm ve 200.000'den fazla yaralanma olayı olmuştur. Yaralılar arasında daimi sakatlık oranı yalnızca %8 civarındadır ve bu son yıllarda daha da düşmektedir. Ayrıca, izlenen tüm iş kazalarının %6'sı işyerine gidilip gelinirken meydana gelen olaylar, yani aslında trafik kazalarıdır. Bu kazaların hemen hepsinin özel otoları ile yolculuk eden Belçikalı işçilere rastladığını tespit etmek ilginçtir.

Belçikada izlenen iş kazalarının üçte biri hiç bir iş görmezlik durumuna sebep olmaz, bu olayların %56'sı ise iki haftadan az süren işgörmezlik durumlarının sorumlusudur. Bu sayılar normalin dışına çıkan hemen her tehlikeli olayın mevzuat ve uygulama tarafından zarar unsuru olarak belirlendiğini ve kaza istatistiklerini kabarttığını görürüz. Aynı zamanda, bu sistem tarafından işçi sağlığına verilen göreceli değeri gösterir.

Ne var ki yakından bakıldığında Belçika sisteminde kimi dengesizlikler göze çarpar. Örneğin işçi nüfusunun yalnızca %12'sinin yabancı uyruklu olmasına karşın, iş kazalarının %20'si yabancı işçilere rastgelmektedir. Özellikle Belçika'daki Türk işçilerinin konumu dikkate değer: yerel işçi sınıfının % 0,5'ini oluşturan işçilerimiz, kazaların %3'ünü geçirmekteler: yani, "normale" göre, kazalara altı kez daha sık mağruz kalmaktalar.

Belçika'ya en son yerleşenler arasında bulunan göçmen Türk işçileri, eğitim düzeyleri ve yabancı dil bilgileri çok düşük olduğundan, Batı ekonomik sisteminin kendilerine ayırdığı işlerden başka işlere geçemeyip, başkalarının reddettiği en tehlikeli, en pis işleri yapmak zorunda bırakılmışlar. Belçika'da bulunan ilk nesil yetişkin Türk erkeklerinin %5'inin iş kazaları veya meslek hastalıkları neticesinde sakat kaldıklarını saptamak acıdır.

1987-1988 yılında Belçika'da altmış bine yakın meslek hastalığı vakası gözlenmiştir. Bu hastalıkların çoğu, Belçika'daki kömür, demir-çelik ve kimya sektörlerinin öneminden dolayı özellikle toz ve tehlikeli gazların yol açtığı solunum bozukluklarıdır. Hastalık nedeni ile geçici işgörmezlik durumu Belçikalı işçilerde daha sık rastlanmasına rağmen, yabancı işçilerin hastalıklarının daha ağır olduğu ve daha uzun bir süre işten uzaklaştırıcı nitelikte olduğu gözlenir.

Bundan sorumlu sağlık kurullarının yabancı işçilere karşı daha sıkı davrandıklarını, ancak hastalıkları iyice ilerlediğinde kendilerine hak tanıdıklarını çıkartabiliriz. Hastalık nedeni ile daimi işgörmez durumunda olanların yarısı yabancı işçilerden oluşur, oysaki yabancıların genel iş pazarındaki payı sadece % 10'dur.

İşçilerin deneyimleri, çalışma saatleri ve kazalar arasında kimi ilişkiler gözlenmiştir. Kazaların % 20'sinin meslek deneyimleri bir yıldan az olan işçilere denk geldiğini görüyoruz. Aynı bağlamda, her on iş kazasından altısı 35 yaşından genç işçilere rastlıyor.

İşyeri büyüklüğü ve kazalar arasında da ilişki vardır. Belçika'da kazaların %37'si 500'den fazla işçi çalıştıran şirketlerde meydana gelmektedir, oysaki bu işyerlerinde çalışan nüfus, toplam iş pazarının sadece dörtte birini oluşturur. Aynı şekilde, 1-5 işçinin çalıştığı küçük müesseseler işçi kategorisinin % 11'ini içerir, ama o alanlarda meydana gelen kazalar, tüm iş kazalarının sadece %5'ini oluşturur.

İş kazalarının çoğunun hemen her sektörde saat 10-11 ve 16-17 aralarında, yani öğle ve akşam paydoslarından az önce süre geldiği çeşitli araştırmalarda gösterilmiştir. Hemen her sektörde gece vardiyaları bulunduğu için, saat 03-05 ve 21-22 aralarında da kimi kaza yoğunlukları gözlenmektedir. Bu kazalar özellikle gece vardiyalarına verildiklerinden yoğunlukla yabancı işçilere etki etmektedir. Ayrıca gece vardiyalarının insanın aile ve sosyal yaşantısına, fizyolojik yapısına kötü etkileri ve iş kazalarını körükleyici nitelikleri başlı başına araştırma konusu olmuştur.

Belçika'da süre gelen iş kazalarının %15'i inşaat iş kolunda yaşanır. Kazaların %10'una ticari dağıtım sektöründe, %8'ine maden ve %7'sine de metal imalat kolunda rastlanılır. Diğer iş kollarnın kazalardaki payları %5 veya daha da altındadır. Ancak, inşaat kolunun işçilerin %14'ünü kapsamasına karşın, maden işçilerinin iş pazarının sadece %2'sini oluşturduğunu göz önünde bulundurursak, bu kolun en tehlikeli (ve zaten en çok yabancı iş gücü kullanan -%47-) sektör olduğunu görürüz. Yalnız, 1992 yılı ortasında, Limburg bölgesindeki son kömür madenleride kapatılarak, Belçika kömür endüstri tarihine son verdi... Bu değişme, sanırım önümüzdeki yıllarda, tehlike tablolarında etkisini gösterecektir.

YENİ GELİŞMELER

Belçikada son yıllarda çapı bir hayli büyük inşaat alanlarının (Brüksel'de Avrupa parlamento ve konsey binaları,...) çoğalması, bu inşaatları kısa zaman birimleri içerisinde bitirme zorunluluğu, aşırı maliyet düşürme çabaları ve bunlara bağlı olarak kaçak göçmen işçi ve mafyamsı işçi simsarlarının türemesi, "alt-işletmeler" (sous-traitance) dediğimiz üretim organlarıyla en resmi inşaatlara dahi katılmaları, inşaat sektöründeki tehlike unsurlarını artırarak genel iş kazası oranlarına oldukça kötü etki etmiştir.

Alt işletmeler veya geçici iş sistemleri(interim) tecrübesiz genç işçileri birbirinden habersiz gruplar halinde büyük şantiyelere çekmektedir. Bir grubun çalışması yakında çalışan diğer grubu tehlikeye atmaktadır. İş hacmine göre çalışan insanlar, iş yerlerine alışmadan onlarca şantiye gezmektedir. Bu yeni alt-iş pazarı, sendikasız, örgütsüz ve o derece ucuz, korunmasız ve ancak gerektiği zaman işe alınıp maaşa bağlanan bir iş gücü temin ettiği için, gelecek yıllarda patronlar tarafından daha da fazla tercih edilecek olması beklenilir. Ama bu ekonomi tekniğinin yol açacağı sosyal güvenlik ve iş güvenliği sorunlarında asla gözardı edilemez.

İşçi simsarları ve pazarladıkları, kimi Türkiye'den gelen, yabancı kaçak işçiler yukandaki gelişmeye bağlı olsalar bile, tamamıyla kanunsuz bir olguyu oluştururlar. Dolayısıyla hiç bir korunmadan istifade edemezler. Son yıllarda Belçika hükümeti dış kapı ve gümrüklerini, çalışma ve vergilendirme müfettişliklerini yeni ve daha emin bir çalışma ve göç mevzuatıyla ve yeni imkanlarla güçlendirerek, milyarları bulan hazine kayıplarına neden olan bu olgunun üzerine gitmiştir. Şimdiden kimi sonuçlar alınmakta, ama kaçak iş gücü yoğun bir şekilde kontrolü daha da zor olan hizmet sektörüne kaymaktadır.

KAZALARIN MALİYETİ

Son yıllarda yapılan hesaplara göre iş görmezliğe neden olmayan hafif kazaların "bilinen" maliyeti kaza başına ortalama 2000 Belçika frangıdır (bu çalışma yazıldığı sırada, 1 D.M., 20 B.F. civarında idi). Aynı yıl, geçici işgörmezliğe sebep olan olayların bilinen masrafı kazabaşına ortalama 20.000 B.F. daimi işgörmezliğe neden olan kazaların maliyeti ise kaza başına ortalama 800.000 B.F. olarak belirlenmiş; bu masrafların beşte biri tedavi için, geri kalanıda prim olarak ödenmiştir.

Kazaların ağırlığı ve primler arasında bir ilişki kurulamadığı gözlenir; çalışma mahkemeleri ve sigorta müfettişleri anket neticesinde sorumluluk payları belirlerler ve primlerin oranı çalışanın maaş baremine göre ödenir.

Kazaların ağırlığı ve tedavi giderleri ise direkt olarak ilişkilidir. En sık yabancı işçilerin kazaya uğramalarına rağmen en ağır kazaları Belçikalıların geçirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla, hesaplarda temel alınan maaşlarının da daha yüksek olduğu göz önünde bulundurulursa, sağlık masraflarının büyük bir bölümüne Belçikalı işçiler sebep olmaktadır. Bu husus mahkeme ve sigorta sağlık kurullarının kendi vatandaşlarına iltimaslı davrandıkları endişesini doğurur ve daha derin bir inceleme gereğini ortaya çıkartır.

Kaza sonucu vefat eden işçilerin ailelerine ortalama 3 milyon frank kaza primi verilmektedir. Giderler otomatik olarak sigorta şirketlerinin ortak kaza sandıklarından sağlanmaktadır. Yalnız görünen iş kazası masrafları 1988 senesinde 9 milyar frank olarak belirlenmiştir. Kazaya uğrayan insanlara yapılacak yardım bir yandan yüksek tutulurken, diğer yandan bu harcamaların kısıtlanması, bir ekonomik açıdan, birde insanlık için son derece önemlidir. Son zamanlardaki çalışmaları (Avrupa iş güvenliği yılı ve kampanyası) bu anlamda yorumlamak gerekir.

İş sağlığı ve güvenliği için yapılan son kampanyalar ve yatırımlar kazaların maliyetini düşürmektedir. Ayrıca "Yeşiller" akımının etkisiyle, artık kirletmeyen teknolojilere yönelik hissedilir bir dereceye varmaktadır ve o teknolojileri kullanan endüstri çalışanlarını olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca uzun yıllardır her 50'den fazla kişinin çalıştığı şirkette, sendikalaşma ve iç güvenlik kontrol birimleri, ilk yardım birimleri geliştirme zorunluluğu getirilmiştir. Günümüzde Batılı ülkelerde 100 işyeri için bir güvenlik müfettişi istihdam edilmektedir

Sonuçta iş kazalarını önlemek ve sayılarını daha aşağılara çekmek mümkündür. Bu konu üzereine teknik eğitim görmüş kişilerin bu yönde çalışmalar yapması somut çözümler bulması, kimi ülkelerin ileri deneyimlerinden faydalanılması, hem iş kazası sonucu hayatını kaybeden işçilere karşı vicdani bir sorumluluk, hem de ekonomide, maliyetleri düşürerek kazanç sağlamak için bir zorunluluktur.

SUMMARY

Work accidents: definition and prevention. The case of Turkish immigrant workers in Belgium.

In this short paper a functional definition of "work accidents" is developed. Belgian employment market is analysed as an example. Particular attention paid to the description of the situation in the construction sector. Also, this work looks at the case of Turkish immigrant workers. Information on the cost of accidents are presented, some new observations and propositions for prevention are suggested.

